

Дафина Генова

ЗА СЕМАНТИЧНОТО РАВНИЩЕ НА ИЗРЕЧЕНИЕТО
И НЕГОВОТО ПРЕДСТАВЯНЕ

Предмет на изследване в тази статия е семантичното равнище на изречението и неговото представяне (representation) преди всичко от гледната точка на три различни схващания, а именно: 1) теорията за тематичните роли¹, която разглежда само онези семантични компоненти на предикатите, които се реализират синтактично; 2) независимото семантично равнище, без то да се съпоставя със синтактичното, включващо и лексикален компонент²; и 3) семантичното равнище без лексикален компонент, чието представяне се основава на формален модел при представянето на семантичната структура на естествения език³.

При разглеждането на семантичното равнище на изречението и неговото представяне, или репрезентация, изхождаме от следните две твърдения: 1) **значението в естествените езици е универсално и има понятийна същност** и се реализира в различни синтактични структури в отделните езици, като не всяка разлика в значението се изразява с разлика в синтактичната структура; и 2) **синтактичното и семантичното равнище са независими едно от друго, като между тях съществува взаимодействие, но не корелация**, поради което едното равнище не може да се редуцира или извежда от другото. Второто твърдение изключва възможността за семантично равнище на изречението да се приеме дълбинната структура от генеративната граматика — схващане от гледна точка на генеративната семантика — тъй като има случаи, при които дълбинната структура не премахва нееднозначността на дадено изречение, например на изречението *Двайсет ловци застреляха пет глигана*, което има значенията *Двайсет ловци заедно застреляха пет глигана* и *Двайсет ловци поотделно застреляха по пет глигана*. Освен това значението на дадено изречение може да се определя и от елементи на повърхнинната структура, и по-специално от ударението и интонацията, което също изключва възможността дълбинната структура от генеративната граматика да се приеме за семантично равнище на изречението. Отхвърлянето обаче на възможността дълбинната структура и елементи от повърхнинната структура да се приемат за семантично равнище на изречението не означава, че те нямат никакво отношение към това равнище — те са "входните данни" за семантичната интерпретация на изречението, като интерпретацията не е самото семантично равнище.

От гледната точка на генеративната семантика не съществува семантична интерпретация на изречението като отделен семантичен компонент, тъй като дълбинната структура е представянето на семантичната структура на изречението.

ето; синтактичните структури се извличат от семантичните, поради което синтаксисът не е автономен. Подобно схващане обаче не може да обясни важни обобщения за синтаксиса, валидни за различни семантични репрезентации, както и съществуването на повече от една перифраза посредством трансформации на една и съща дълбинна структура, поради което генеративната семантика няма много привърженици.

Приемането на съответствие между семантичния и синтактичният компонент или приемането на **принципа на корелация** се основава на твърдението, че тематичните роли (семантични отношения), определящи се от значението на дадена лексикална единица (глагол, прилагателно и някои съществителни), определят синтактичните конфигурации, в които тези лексикални единици се срещат. Такова съответствие обаче не винаги съществува. Например в значението както на глагола *самоубивам се*, така и на глагола *убивам*, имаме тематичните роли Агенс и Пациенс, но те са изразени в синтактичната конфигурация само на глагола *убивам* (*Петър уби Никола*), но не и на глагола *самоубивам се* (*Петър се самоуби*), т. е. съответствие между семантика и синтаксис имаме само при първия глагол.

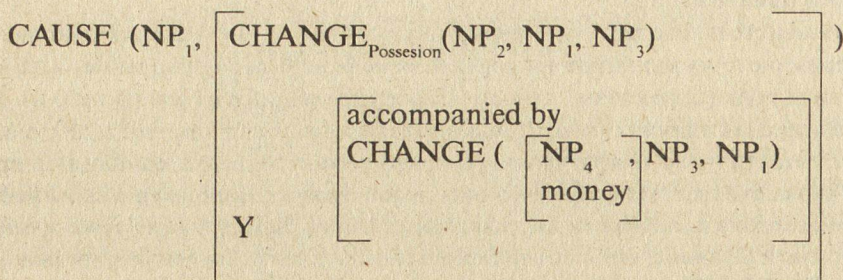
В теорията на Якендоф за тематичните роли представянето на семантичните и на синтактичните отношения в изречението е на две отделни независими равнища — т. е. синтактичните структури не се извличат от тематичните роли, поради което теорията дава възможност за представянето на всички семантични понятия, присъщи на значението на лексикалните единици независимо от това дали те са реализирани синтактично, или не. Тематичният модел обаче налага разграничение между два вида семантични понятия — понятия, които изразяват тематични роли, и понятия, които не изразяват такива роли. Първите са представени като аргументи на семантични функции като GO (ОТИВАМ) и CAUSE (ПРИЧИНЯВАМ), а вторите са представени като определители (modifiers) на тези функции. Освен това моделът на Якендоф е изграден само върху тематичната структура на глаголите за движение, които той смята за първични, но с понятията, с които се представя значението на тези глаголи, не може да се представи значението на други видове глаголи, например глаголи, изразяващи състояния на съзнанието, като *зная*, *виждам*, *разбирам*; глаголи, изразяващи опита на съзнанието, като *сънувам*, *запомням*, *смея се*; глаголи, изразяващи различни дейности, като *чета*, *говоря*; глаголи, изразяващи физически състояния, като *сля*, *стоя* и др. По този начин при представянето на семантичните отношения в изречението Якендоф е ограничен не само от тематичните роли, но и от глаголите за движение.

Якендоф анализира значението на глаголите за движение посредством тематичните роли Тема, Източник, Цел, Агенс и Място — термини, заимствувани от Грубер⁴. Това са тематичните роли, които глаголите приписват на своите аргументи. Якендоф анализира значението на глагола *sell* (*продавам*) по следния начин:

+V

+ [NP₁ ___ NP₂ (to NP₃) (for NP₄)]

тук V означава глагол, NP — номинална фраза, Possession в индекс — притежание, accompanied by — придружена с, money — пари, to — към, for — за, а с Y е означено евентуалното неспецифицирано семантично съдържание. Понятията за **причина** и **промяна** са представени като семантични функции: "[CAUSE] ([ПРИЧИНЯВАМ]) представлява функция, която взема два аргумента, **индивид** и **събитие**; нейното значение е, че индивидът причинява събитието... Съвсем възможно е [CAUSE] да е основно семантично понятие. [CHANGE] ([ПРОМЕНЯМ]) взема три аргумента — **индивид**, **първоначално състояние** и **крайно състояние**; вероятно [CHANGE] също е основно семантично понятие"⁵.

За да се представят различията в значението на глаголите, семантичните функции са придружени от определители, които предават по-нататъшна семантична информация. Така например ПРОМЕНЯМ в *продавам* или *купувам* се определя от ПРОМЯНА в притежанието. Според Равин⁶ обаче след въвеждането от Якендоф на семантични функции тематичните роли в неговата теория стават излишни за семантичното представяне на лексикалните единици за разлика от тематичните роли в теориите на Филмор⁷ и Чомски⁸, където те се явяват или като връх на разклонение в дълбинната структура на изречението, или като вид граматично отношение между ядро и подчинен член (head and its complements). Чомски използва термина Θ-роля (Θ - role) вместо тематична роля, но според Равин⁹ Θ-ролите имат синтактична същност и са лишени от семантично съдържание, въпреки че според Чомски те изразяват семантични отношения между аргументи и предикати.

Представянето на семантичното равнище при Якендоф се ограничава и от формалния начин, по който се представя семантиката на лексикалните единици. Якендоф представя изречението *He broke the door* (*Той счупи вратата*) така:

CAUSE (HE, GO (DOOR, y, BROKEN)),

където с у е означено евентуалното неспецифицирано семантично съдържание, където CAUSE и GO са семантични функции, като GO е еквивалентна на CHANGE. Избраният обаче от Якендоф метаезик не прави разграничение между семантичната репрезентация на изреченията *He broke the door* и *He caused the door to break* (не даваме превода на български, тъй като структурата не се запазва), въпреки че двете изречения имат различно значение, тъй като лексикалната единица cause от второто изречение се представя със семантичната функция CAUSE. В първото изречение причинността е вътрешна по отношение на събитието случване¹⁰, докато във второто изречение причинността е външна по отношение на същото събитие. Разликата в значението се вижда, като към двете изречения прибавим един и същ израз — *by itself* — ? *He broke the door by itself* и *He caused the door to break by itself*, от които само първото е аномално. Разликата в значенията предполага и разлика в репрезентацията, в случая нова категоризация на функцията CAUSE (ПРИЧИНА) — CAUSE_{int} за първото изречение и CAUSE_{ext} за второто, където int е съкращение за internal (вътрешен), а ext съкращение за external (външен), т. е. има промяна в първоначалните семантични функции, определени от Якендоф.

Изобщо, за да представи нов семантичен компонент в значението на даден предикат, Якендоф трябва да въведе или нов определител на вече съществуваща функция, който да отразява отделна категория на тази функция, или нова семантична функция, като функциите в същото време са ограничени от определения брой аргументи, които те могат да вземат, което на практика ограничава броя на семантичните компоненти, които предикатите могат да изразяват.

Теорията за семантичната декомпозиция (semantic decomposition) на Равин разглежда семантичното равнище на изречението не само като равнище, независимо от синтактичното, но и като равнище, което отчита пълната компонентна структура на всяка от лексикалните единици, от които се състои дадено изречение. Теорията е изградена върху семантиката на глаголи, **изразяващи събитие** — т. е. достатъчно голям клас от глаголи, включващ не само глаголи за движение, но и глаголи, изразяващи физически състояния, опита на съзнанието, състояния на съзнанието, глаголи, изразяващи различни дейности, или и онези глаголи, които теорията на Якендоф не обхваща. Според Равин в основата на семантичното представяне стоят **конфигурационни правила**, които действуват само върху семантични маркери, и **проекционен принцип**, който определя начина, по който семантичните репрезентации на отделните синтактични компоненти се комбинират, за да се получи семантичната репрезентация на цялото изречение. В основата на конфигурационните правила стоят отношенията между семантичните понятия (семантичното понятие за авторката не се покрива с научното или онтологичното), формиращи значението на глаголите за събитие. Наличието на определено семантично понятие може да "предполага", да "разреша" или да "забрани" наличието на друго семантично понятие. Освен това дадено понятие в зависимост от глагола може да присъства или не в неговата семантична структура, както и да бъде неопределено (indeterminate). Според пра-

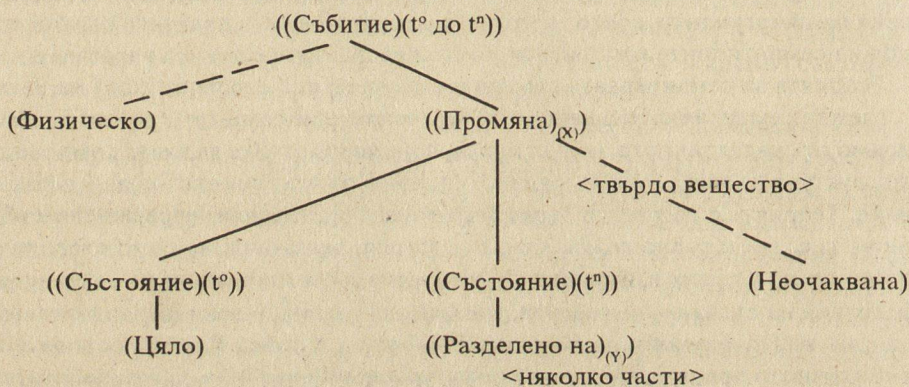
ВИЛОТО

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{(Change)} \\ \text{(A/(Change))} \rightarrow \text{(Event)} \\ \text{I/(Change)} \end{array} \right\}$$

всеки елемент отляво на стрелката — **Промяна** (Change), при глагола *счувам* например, **Липса на промяна** (A/(Change)) при глагола *стоя* и **Неопределеност по отношение на промяна** (I/(Change)) при глагола *бутам*, предполага елемента **Събитие** (Event) отдясно на стрелката, а според правилото

$$\{((\text{Causation})_{(X)}) \leftarrow || \rightarrow ((\text{Intention})_{(Y)})\}$$

семантичното понятие **Намерение** (Intention) изключва понятието **Причинност** (Causation). Знакът $\leftarrow || \rightarrow$ е знак за взаимно изключване. Проекционният принцип, който включва операциите **прибавяне** (attachment) и **включване** (embedding), зависи от синтаксиса само при определянето върху кои съставни части и в каква последователност се извършват тези операции, но операциите са независими от него, що се отнася до прилагането им върху самите семантични репрезентации на синтактичните компоненти. В семантиката на глаголите, изразяващи събитие, се реализират или не, в зависимост от глагола, семантичните понятия **причинност**, **промяна**, **действие**, **одушевеност** и др., които се представят с маркери. Ето и семантичното представяне на глагола *break* (*да счупя*) като некаузален глагол (*Прозорецът се счупи*)¹¹:

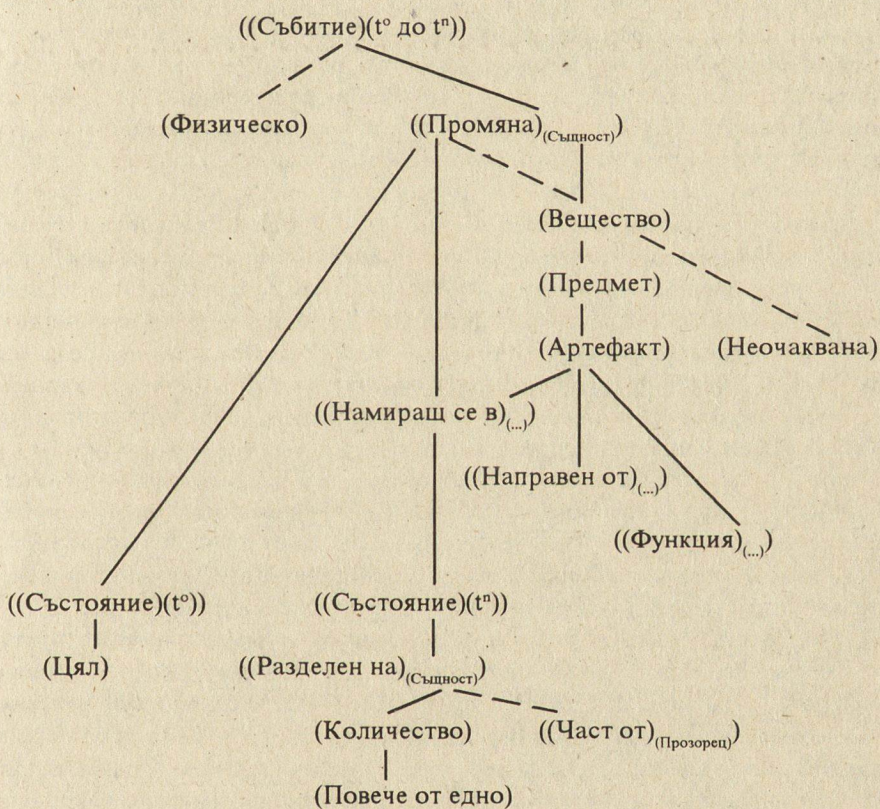
X — [Подлог] (Y — [Предложно допълнение]),

където с X и Y са означени аргументите, с t^0 и t^n началото и края на събитието, с триъгълните скоби са означени селекционните ограничения върху аргументите, наложени от лексикалното значение на глагола, а под диаграмата-дърво са дадени синтактичните функции на аргументите. Синтактичната реализация на Y не е задължителна, което е посочено с ограждането на синтактичната функция на Y с малки скоби — в изречението *Прозорецът се счупи* Y не е реализиран синтактично, докато в изречението *Прозорецът се счупи на парчета* Y е реализиран синтактично. Означенията при семантичната репрезентация както на

глагола *break*, така и на изречението *The window broke*, за да не усложняваме схемата, даваме направо в превод.

При семантичното представяне на изречението *The window broke* (*Прозорецът се счуни*) влиза в действие проекционната операция **включване** (*embedding*), при която аргументите X и Y от семантичната репрезентация на глагола *break* като некаузален глагол се заместват със своята семантична репрезентация, която се прави предварително за всеки от аргументите (X |прозорец| е реализиран синтактично, докато Y |на парчета| не е), но която ние не даваме поради ограничения обем на изложението. Семантичната репрезентация на X в диаграмата е непълна (многоточията след разклоненията в репрезентацията на X) по същата причина. Пример за проекционната операция **прибавяне** е прибавянето на семантичната репрезентация на израза *умишлено* към репрезентацията на *убивам*, за да се получи репрезентацията на *убивам умишлено* (*kill intentionally*). При тази операция дублиращите се семантични маркери отпадат. Следва семантичната репрезентация на изречението *The window broke* (*Прозорецът се счуни*)¹²:

Теорията за семантичната декомпозиция е убедителна с това, че семантичната репрезентация отчита всички семантични понятия, формиращи дадено значение, без за това да е необходимо непрекъснатото усложняване на метаезика, който се използва. Изследвана е семантиката на по-широк клас от глаголи, отколкото при теорията за тематичните роли на Якендоф. Изведени са конфигурационни правила, които отчитат отношенията между семантичните понятия, формиращи дадено значение, изведен е и принцип, по който от семантичната репрезентация на лексикалните единици, от които дадено изречение се състои, се стига до семантичната репрезентация на цялото изречение.

В основата на семантиката на условията за истинност стои формалната логика като модел за анализирането и представянето на семантичната структура на изречението. Семантичното равнище в случая е равнозначно на семантичното представяне на изречението, което от своя страна е и **спецификация на логическата му форма**¹³. Смиълът обаче, който се влага в термина **логическа форма** от гледната точка на **семантиката на условията за истинност**, е различен от смисъла, вложен в него от логиците, а именно: логическата форма за лингвиста е по-широко понятие, отколкото за логика, тъй като логическата форма при естествения език се отнася до **аналитичната истина** (истинност в резултат на семантичните свойства на езика), присъща на езика — понятие, по-широко от своя страна от логическата истина. Тук трябва да добавим обаче, че и сред самите лингвисти не съществува единомислие относно съдържанието на понятието логическа форма. За Чомски¹⁴ например логическата форма е част от синтаксиса, който от своя страна се състои от три равнища: повърхнинна структура, дълбинна структура и логическа форма, без да се говори за отделно семантично равнище. Понятието **отношение на изводимост** (inference) също има различно съдържание за лингвисти и логици — за лингвиста това отношение е валидно за много по-голямо множество от пропозиции, отколкото за логика — пример за това са **аналитичната изводимост** (entailment) (*Петър е неженен* се извежда от *Петър е ерген*) и **пресупозицията** (*Петър те покани на вечеря* се извежда от *Петър съжали, че те покани на вечеря*). Моделът, който ни дава формалната логика за анализирането и представянето на семантичната структура на изречението, е в рамките на понятията **аргумент** — термин, неизразяващ отношение, **предикат** — термин, изразяващ отношение, и **пропозиция**, която е комбинация от аргумент и предикат. Тези три термина заедно с някои оператори (и, ако..., или...или, не) и квантори (някой, всеки) представляват целият метаезик, необходим за представянето на семантичната структура на изречението.

Моделът дава възможност за редуцирането на семантичната структура на даден език до формите на стандартната логика чрез тяхното структурно перифериране и "обличане" в канонически форми. Разбира се, подобно редуциране е възможно само за разказните изречения, които са употребени за описанието на дадено състояние на нещата, или за онези изречения, които изразяват пропозиция. Няма съмнение, че този метод на изследване също има своите трудности — например пропозицията *Том умря*, представена със символи $F(a)$, където a е

аргумент, в случая *Том*, а *F* е предикат, в случая *умирам*, е вярно изводима от пропозицията *Том умря в градината през нощта*¹⁵, но истинността (истинност по структура) на подобни изводими пропозиции (inferences) не може да се представи от гледната точка на стандартната логика, ако изреченията си останат такива, каквито са, или ако те не се перифразират, т.е., ако не се намери начин изразите *в градината* и *през нощта*, които са обстоятелствени пояснения от синтактична гледна точка, да се представят като предикати. Оригинален хрумване за представянето на подобни изрази като предикати принадлежи на Доналд Дейвидсън¹⁶. Вместо едноместен предикат, което е обичайното му представяне, ако в изречението нямаме обстоятелствени пояснения, *умирам* в *Том умря в градината през нощта* се представя като триместен предикат, при което семантичната интерпретация на горното изречение е *Имаше събитие, което беше умираше на Том и което беше в градината, и което беше през нощта*, а формалното му представяне е $(\exists x) (F(x, a) \cdot G(x) \cdot H(x))$, където *x* е променлива, представляваща множество от индивиди, в случая събитие, *F*, *G* и *H* са предикати, или в случая *умирам*, *в градината* и *през нощта*, а е индивидуална променлива за означаване на индивиди, в случая *Том*, а $\exists$ е екзистенциален квантор. Според Стросън¹⁷ обаче представянето на изразите *в градината* и *през нощта* като предикати не е необходимо, тъй като то не отговаря на способността на говорещия и слушащия да разбират езика (според Стросън значението е връзката между познанието и разбирането на езиковите изрази), която от своя страна се определя от една от основните характеристики на съзнанието, а именно: понятийната ни система за света има пространствено-временни измерения, така че ако Том е умрял, то ние знаем, че той е умрял някъде и някога. Не е задължително също така при формалното представяне да се придържа стриктно към символите от предикатното и пропозиционалното изчисление. Представянето на част от семантичните отношения може да бъде и вербално, както е при следващото изречение, но във всички случаи е задължително разграничението между семантична интерпретация и семантично представяне. Изречението *Петър даде много книги на Иван* има следната семантична интерпретация: *Има много x, така че е вярна следната пропозиция: x е книга и Петър даде x на Иван*, и следното семантично представяне или семантично равнище¹⁸:

Много_x ((Книга (x)) И (Давам (Петър, x, Иван))),
където *Петър*, *x* и *Иван* са аргументи, *Книга* и *Давам* — предикати или качества на аргументите, *Много* е квантор за количество, приравнен по функция на универсалния квантор от логиката, а *И* е знак за отношението между двете пропозиции, в случая знак за конюнкция. От семантичното представяне на това изречение виждаме, че има значителна разлика между синтактичното и семантичното му равнище — докато от синтактична гледна точка имаме просто изречение, от семантична гледна точка имаме вид отношение между две пропозиции.

Очевидно е, че и трите теории влагат различен смисъл в понятието семантично равнище или семантична репрезентация на изречението както поради принципите, от които се изхожда, така и поради метаезика, който се използва. Пре-

имуществото на теорията за семантичната декомпозиция, сравнена с теорията за тематичните роли, е, че не приема принципа на корелация между синтаксиса и семантиката, заложен в теорията за тематичните роли, и това ѝ дава възможност за представянето на всички семантични понятия, формиращи дадено значение, а не само на онези, които се реализират синтактично. От тази гледна точка семантичната структура на дадено изречение, представена чрез тематични роли, не е действителната семантична структура на това изречение. От друга страна, метаезикът при семантичната декомпозиция, който отчита лексикалния компонент при представянето на семантичната структура на изречението, в случая независима от синтактичната, в действителност не дава възможност нейното представяне да излезе извън рамките на самото изречение като структурна единица, тъй като не се борави с понятието пропозиция, с което се идентифицира семантичната структура на изречението при формалния метод на представяне, при който едно просто изречение може да се представи или като конюнкция, или като импликация. Очевидно при този метод семантичната репрезентация на изречението е на едно по-абстрактно ниво в сравнение с представянето му от гледната точка на теорията за семантичната декомпозиция, тъй като се изхожда от презумпцията, че онова, което "правим" с езика, е идентифициране на обекти и предициране или приписване на предикати на тези обекти. Друга съществена разлика между последните две схващания е, че семантичната декомпозиция поставя ударението върху семантичното равнище на езика като понятийна същност, докато формалният метод отчита референтността или същностите от действителността, към които езиковите изрази се отнасят, т. е. разглежда отношението семантична структура — действителност.

Общото и за трите схващания е, че изводите, до които се достига, зависят до голяма степен от метаезика или езика-средство, с помощта на който се описва семантичната структура на изречението. Същественото в случая е, че избраният метаезик трябва да интерпретира всички възможни семантични структури — изискване, на което не отговаря теорията за тематичните роли, тъй като представя само семантичните понятия, които се реализират синтактично, докато трудностите при формалния метод са свързани с избора на подходяща логика за интерпретация и семантично представяне. Независимо от схващанията и от избрания метаезик обаче, както и независимо от факта, че не всичко се знае за семантичната структура на изречението, изреченията и тяхната семантична структура се разглеждат изолирано, без да се взема под внимание непосредственият лингвистичен контекст, който често може да играе решаваща роля при определянето на семантичната репрезентация на дадено изречение. От друга страна, интонацията и ударението, които също могат да бъдат определящи за семантичната структура на дадено изречение, съответно за неговото семантично представяне, са елементи на изказа, а не на изречението. Очевидно семантичната репрезентация на дадено изречение зависи и от прагматични фактори, тъй като рязко разграничение между семантика и прагматика не съществува. Очевидно е също така, че засега няма семантична теория, която да взема под внимание всички

фактори, от които зависи интерпретацията, съответно представянето на семантичната структура на изречението.

БЕЛЕЖКИ

¹ **R. S. Jackendoff.** *Semantic Interpretation in Generative Grammar.* MIT Press, Cambridge, Mass., 1972; *Semantics and Cognition.* MIT Press, Cambridge, Mass., 1983; *The Status of Thematic Relations in Linguistic Theory.* — In: *Linguistic Inquiry*, 18, 369-411, 1987.

² **Y. Ravin.** *Lexical Semantics without Thematic Roles.* Oxford, Oxford University Press, 1990.

³ **J. Allwood et al.** *Logic in Linguistics.* Cambridge, Cambridge University Press, 1977; **C. L. Baker.** *Introduction to Generative-transformational Syntax.* Prentice-Hall, 1978; **J. D. McCawley.** *Everything that Linguists have Always Wanted to Know about Logic.* Chicago, Chicago University Press, 1981.

⁴ **J. Gruber.** *Lexical Structures.* — In: *Syntax and Semantics.* North Holland, Amsterdam, 1976.

⁵ **R. S. Jackendoff.** *Op.cit.*, 1972, p. 39.

⁶ **Y. Ravin.** *Op.cit.*, p. 74.

⁷ **C. J. Fillmore.** *The Case for Case.* — In: P.Cole & R.T.Harms (eds.), *Universals in Linguistic Theory.* Holt, Rinehart & Winston, New York, 1968.

⁸ **N. Chomsky.** *Lectures on Government and Binding.* Foris, Dordrecht, 1981.

⁹ **Y. Ravin.** *Op.cit.*, p. 220.

¹⁰ **Y. Ravin.** *Op.cit.*, p. 84.

¹¹ **Y. Ravin.** *Op.cit.*, p. 125.

¹² **Y. Ravin.** *Op.cit.*, p. 153.

¹³ **R. M. Kempson.** *Semantic Theory.* Cambridge, Cambridge University Press, 1977, p. 34.

¹⁴ **N. Chomsky.** *Op.cit.*

¹⁵ **P. F. Strawson.** *Analysis and Metaphysics. An Introduction to Philosophy.* Oxford, Oxford University Press, 1992, p. 102.

¹⁶ **D. Davidson.** *Causal Relations.* — In: *Journal of Philosophy*, 64, 1967, pp. 691-703.

¹⁷ **P. F. Strawson.** *Op.cit.*, pp. 103-104.

¹⁸ **C. L. Baker.** *Introduction to Generative-transformational Syntax.* Prentice-Hall, 1978,